

Popielica *Glis glis* (Linnaeus, 1766) na Wzgórzach Krzyżowych (Przedgórze Sudeckie)**Fat dormouse *Glis glis* (Linnaeus, 1766) in the Krzyżowe Hills (Sudetic Foreland)****ANDRZEJ WUCZYŃSKI, ADAM GARBOWSKI**Instytut Ochrony Przyrody PAN, Stacja Dolnośląska, ul. Podwale 75, 50-449 Wrocław
Sieniawka 28, 58-210 Łagiewniki

Aktualne rozmieszczenie popielicy w Polsce rozpoznane jest w stopniu niewystarczającym. Równomiernie gatunek ten zasiedla południową część kraju, na pozostałym obszarze stanowiska są rozproszone, a na dużych obszarach Polski środkowej brak ich zupełnie (JURCZYSZYN 1997, MITCHELL-JONES i in. 1999, PROFUS i ZYGMUNT 2000). Informacje o występowaniu popielicy na Dolnym Śląsku sięgają wieku XIX, a ich aktualizacji dokonał PAX (1925). W ówczesnych granicach Śląska wskazał on kilkadziesiąt stanowisk, uznając za centrum występowania popielicy „niższe części Sudetów”. Z obszaru przedśudeckiego pochodzi kilkanaście stanowisk wskazanych na mapie, lecz bez dokładnej lokalizacji. Stwierdzenia te nie zostały uwzględnione we współczesnych opracowaniach PUCKA i RACZYŃSKIEGO (1983), PUCKA (1992), JURCZYSZYNA (1997). Jednak najnowsze obserwacje zdają się potwierdzać sugestie PAXA (1925) stopniowo wypełniając obraz rozmieszczenia popielicy w rejonie sudeckim. Na Pogórzu Zachodniosudeckim popielice wykryto w rejonie Świerzawy i Bolkowa oraz Leśnej i Olszyny, na Przedgórzu Sudeckim w rejonie Kondratowic, a w samych Sudetach na Śnieżniku, w Górach Stołowych, Sowich, Kaczawskich i Opawskich (HAJDUK i STAWARSKI 1959, INDYK i PAWŁOWSKA-INDYK 1994, BARTMAŃSKA i in. 1996, JURCZYSZYN 1997, PIKULSKA i MIKUSEK 1997, MIKUSEK i PIKULSKA 1999, BARTMAŃSKA 1999). W niniejszym doniesieniu wskazujemy na kolejne stanowisko popielicy na Przedgórzu Sudeckim.

Popielice wykryto w zwartym, ok. 1300 hektarowym kompleksie leśnym Wzgórz Krzyżowych w rejonie miejscowości Sieniawka (16°45'E, 50°46'N; UTM XS 22). Lasy administrowane są przez Nadl. Świdnica, I-two Ligota Wlk. W podziale geobotanicznym Wzgórz Krzyżowe położone są w strefie środkowoeuropejskich lasów dębowo-grabowych *Galio-Carpinetum* postaci podgórskiej (MATUSZKIEWICZ 1990). Według typów siedliskowych dominuje tu las mieszany wyżynny oraz, w mniejszym stopniu, las wyżynny. Aktualnie w całym kompleksie dominują drzewostany dębowe i świerkowe (po ok. 30%). Sztuczne bory świerkowe są w ostatnich latach sukcesywnie zastępowane przez gatunki liściaste: dąb, buk, jawor, lipa, jarzębina.

Tab. Liczebność i wiek popielic stwierdzonych na Wzgórzach Krzyżowych (wyniki z kontroli 192 budek i 42 pułapek, zajętych odpowiednio 10 i 2)

Wielkość grupy (l. osobników)	Liczba przypadków	Wiek osobników	Liczba osobników
1 osobnik	6	3 ad 3 juv	6
2 osobniki	3	2 ad 2 juv 1 ad + 1 juv	6
3 osobniki	2	1 ad + 2 juv 1 ad + 2 juv	6
4 osobniki	1	1 ad + 3 juv	4
Razem	12	9 ad, 13 juv	22
	śr.=1.8, SD=1.0		

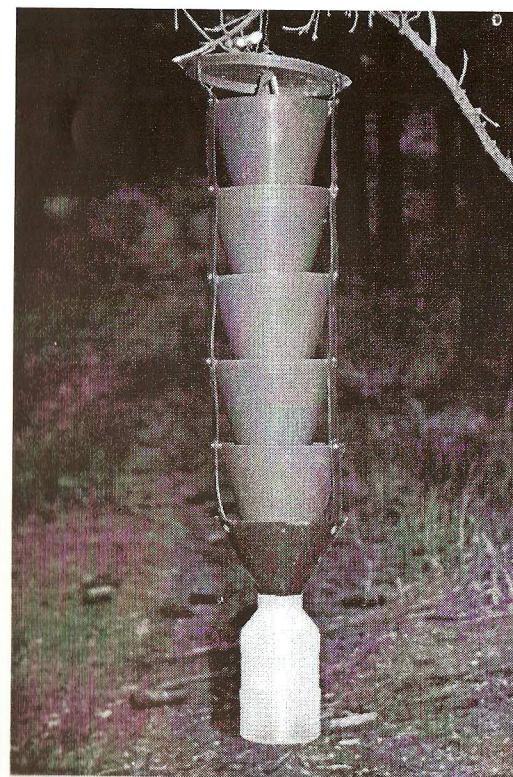
Stwierżeń dokonano w dniach 28-29 IX 1999 podczas rutynowego czyszczenia budek lęgowych dla ptaków oraz feromonowych pułapek na korniki. Skontrolowano 192 budki oraz 42 pułapki rozmieszczone dość równomiernie w całym kompleksie leśnym w grupach po 4-7 budek i po 3 pułapki. Pierwotna średnica otworów wejściowych skrzynek (3-3,5 cm) w większości była powiększona przez dzięcioły i/lub popielice. Częścią otwieraną było dno budki i w momencie czyszczenia jej zawartość spadała na ziemię. W przypadku stwierdzenia popielic liczono je oraz, na podstawie wielkości, klasyfikowano do dwóch kategorii wiekowych: małe (młodociane) i duże (dorosłe).

Popielice wykryto w 10 budkach (5,2%), łącznie 19 osobników po 1-4 w budce (tab.) (oddziały leśne 13h, 14d, 15h, 17a, f, 25a, 48b, 50b). Skrzynki zasiedlone zawieszane były na dębach lub świerkach. Oprócz materiału z gniazd ptasich znajdowano w nich liście dębu, żółędzie i owoce innych drzew, a także odchody popielic.

Pułapki (typ IBL-3) wykonane z plastiku składały się z sześciu włożonych jeden w drugi lejów (średnica zewn. 15cm), górny przykryty był daszkiem, dolny był połączony z plastikową, białą butelką o pojemności ok. 1,2 litra (ryc.). Otwór wejściowy butelek miał średnicę 5 cm, a w dnie znajdował się otwór z siateczką służący odprowadzaniu wody. Całkowita wysokość pułapek wynosiła 85 cm, stosowano feromon *Chalcodor*.

Łącznie stwierdzono 3 popielice w 2 pułapkach (4,8%), w oddz. 48h i 49c. Gniazda, zbudowane ze zwartego, suchego materiału roślinnego oraz zielonych liści dębu, znajdowały się w butelkach. Pułapki standardowo opróżniane w okresie wiosenno-letnim w odstępach tygodniowych na zimę są usuwane z lasu. Wczesniejsze kontrole, w tym poprzednia na początku września, nie wykazały obecności popielic.

Najczęściej w budkach/pułapkach stwierdzano pojedyncze osobniki, średnio 1.8 (tab.). W jednym przypadku w budce znaleziono dorosłego osobnika martwego, pozbawionego głowy. Spośród wykrytych 22 popielic przeważały osobniki młodociane (13 sztuk), w grupach różnowiekowych 1-3 młodym towarzyszył zawsze tylko jeden osobnik dorosły. W pułapkach stwierdzono tylko popielice dorosłe.

Ryc. Pułapka na korniki zasiedlana przez popielice, gniazda gryzoni znajdowały się w butelkach (fot. A. WUCZYŃSKI)

Wzgórz Krzyżowe pochodzą dalsze stwierdzenia popielic: w latach 80-tych były one przez kilka sezonów obserwowane (i dokarmiane) na wieży przeciwpożarowej, w październiku 1998 ok. 5 osobników wyskoczyło z dziupli w czasie trzebieży prowadzonej w starodrzewie dębowym (oddz. 14f), po jednym martwym osobniku znaleziono w budkach lęgowych w dniach 13 XII 1995 (oddz. 42d) oraz 10 XII 1996 (oddz. 25a), a także dwa martwe osobniki w budce 4 I 1999.

Warto też wspomnieć o nowym stanowisku popielicy z niżowej części Śląska, skąd doniesienia o jej występowaniu są rzadkie (por. PAX 1925, JURCZYŹYŃ 1997). Na przełomie września i października 1994 obserwowano 1 żerującego osobnika w zadrzewieniu 400 m od stacji kolejowej w Środzie Śląskiej (inf. p. TADEUSZ DOMAŃSKI).

Wzgórz Krzyżowe położone są pomiędzy dwoma innymi stanowiskami popielicy, w Górach Sowich (JURCZYŹYŃ 1997) oraz we wschodniej części Wzgórz Niemczańsko-Strzelińskich (INDYK i PAWŁOWSKA-INDYK 1994). Odległość do obu stanowisk jest niewielka, po ok. 20 km, a Wzgórz Krzyżowe są najdalej na zachód wysuniętą częścią pasma Wzgórz Niemczańsko-Strzelińskich (KONDRACKI 1998), choć porastają je nieciągle lasy i zadrzewienia. Dotychczasowe dane wskazują, że w całym rejonie popielica

Nie obserwowano koncentrowania się gryzoni w określonych częściach kompleksu lub grupach obiektów, z reguły w grupie zajęte były pojedyncze budki lub pułapki. Popielice notowano w drzewostanach mieszanych świerko-dębowych w średnich klasach wieku (60-90 lat). Udział procentowy świerka i dębu był różny, ale drugi gatunek występował prawie we wszystkich miejscach stwierdzeń gryzoni (z wyjątkiem jednego oddziału, gdzie odległość do najbliższej dębiny wynosiła ok. 150m). Niewielki udział miały ponadto brzoza, buk, lipa, modrzew i sosna. Ubogi podszyt składał się głównie z młodych egzemplarzy gatunków dominujących w drzewostanie, na dwóch stanowiskach występował podszyt leszczynowy. Nie stwierdzono popielic w ok. 10 budkach rozwieszonych w sąsiedztwie drzewostanów bukowych, uznawanych za preferowane przez ten gatunek (BITZ 1990).

Dodatkowe kontrole kilkunastu oczyszczonych już budek przeprowadzono w dniach 2, 6 i 13 X 1999 stwierdzając łącznie 4 osobniki. Oprócz przedstawionych wyników ze Wzgórz Krzyżowych

występuje stosunkowo licznie i równomiernie, jednak wymagane są dalsze poszukiwania w większych kompleksach leśnych tej części Śląska, zwłaszcza w Masywie Ślęży. Na przykład w Górach i Pogórzu Kaczawskim przy dokładniejszych poszukiwaniach wykryto popielice na wielu niezbyt oddalonych stanowiskach (JURCZYSZYN 1997, BARTMAŃSKA 1999). Potwierdza to słuszność doniesień z początku bieżącego wieku oraz może wskazywać na czasową ciągłość lokalnych populacji popielicy. Również usytuowanie Wzgórz Krzyżowych wydaje się być zbieżne z jednym z punktów wskazanych na mapie PAXA (1925).

Pilchowate *Gliridae*, pierwotnie związane zwłaszcza z dziuplami drzew, znane są z chętnego zajmowania budek lęgowych dla ptaków zarówno w okresie rozrodu, jak i zimowania. W szczególności dotyczy to popielicy, która, oprócz budek, bywa stwierdzana w różnych znajdujących się w lesie sztucznych obiektach (budynki mieszkalne, szałas, ruiny, ambony myśliwskie), regularnie zasiedla też jaskinie (PROFUS i ZYGMUNT 2000). Stałym elementem lasów gospodarczych są obecnie pułapki na owady uznawane za szkodniki, zwłaszcza kambiofagiczne. Mimo rozpowszechnienia i regularnego kontrolowania pułapek nie donoszono dotąd o wykorzystywaniu ich przez pilchowate. Nie jest jasne, czy zajęte pułapki i budki gniazdowe na Wzgórzach Krzyżowych służyły tylko jako miejsca rozrodu lub okresowego przebywania, czy też miały być miejscem zimowania popielic. Ostatnia możliwość wydaje się mało prawdopodobna. W latach wcześniejszych, kiedy budki oczyszczano w grudniu/styczniu, nie stwierdzano gryzoni (poza opisanymi wyjątkami). W przypadku pułapek na jedynie krótkoterminowe ich zasiedlenie wskazuje późna budowa gniazd (wrzesień) oraz obecność tylko osobników dorosłych.

Okoliczności stwierdzeń popielic nasuwają istotne wnioski ochroniarskie. W rejonach (potencjalnego) ich występowania należy poinformować pracowników leśnych o możliwości natrafienia na ten gatunek, jego statusie i potrzebie ochrony. Nierzadkie są przypadki umyślnego zabijania gryzoni uznawanych przez drwali za szkodniki. Dotyczyło to 5 wspomnianych popielic przypadkowo zauważonych w czasie trzebieży. W związku z możliwością zimowania popielic w budkach lęgowych (HAJDUK i STAWARSKI 1959), konieczne jest zaniechanie stosowania w lasach budek otwieranych od dołu. Umożliwia to jedynie opróżnienie skrzynki bez możliwości wcześniejszej kontroli zawartości, a popielice wraz z gniazdem spadają na ziemię. Zalecane byłoby skrzynki z otwieraną przednią ścianką (zresztą najpopularniejsze), a w przypadku obecności gryzoni, pozostawienie gniazda na zimę. Analogiczna sytuacja dotyczy zajętych pułapek na korniki. Inne zalecenia konserwatorskie dotyczące sposobów pozyskania drewna i hodowli lasu z uwzględnieniem ochrony popielic podaje JURCZYSZYN (1996).

Podziękowania

Anonimowemu Recenzentowi serdecznie dziękujemy za cenne uwagi do wcześniejszej wersji doniesienia

Summary

The occurrence of the fat dormouse in a new locality (16°45'E, 50°46'N; UTM XS22) in the area of Sudetic Foreland is described. Nine adult and thirteen juvenile individuals were

found on 28-29 September 1999 both in bird nesting boxes (5.2% of 192 boxes were occupied) and in the pheromone traps for bark beetles (4.8% of 42 traps) (Fig., Table). Rodents were found mainly in the middle-aged mixed oak-spruce stands. Some data concerning former occurrence of the fat dormouse in this region as well as conservation conclusions are given.

Literatura

- BARTMAŃSKA J. 1999: Występowanie popielicy *Myoxus glis* (L.) w Górach i na Pogórzu Kaczawskim. Mat. z sympozjum PTZool: Bioróżnorodność, zasoby i potrzeby ochrony fauny Polski. Słupsk, 20-23 wrzesień 1999. s. 36-37.
- BARTMAŃSKA J., INDYK F., PAWŁOWSKA-INDYK A., WOLSKA M. 1996: Ssaki Pogórza i Gór Izerskich. Materiały konferencyjne Ogólnopolskiej Konferencji Teriologicznej, Puszczykowo '96: 28-29.
- BITZ A. 1990: Der Siebenschläfer (*Glis glis*) (Linnaeus, 1766). Mz. Naturwiss. Arch. Beih. 13: 299-321.
- HAJDUK Z., STAWARSKI I. 1959: Obserwacje nad występowaniem gryzoni z rodziny *Muscardinidae* w rejonie Śnieżnika Kłodzkiego. Prz. Zool., 3, 2: 127-129.
- INDYK F., PAWŁOWSKA-INDYK A. 1994: Nowe stanowiska popielicy *Glis glis* (Linnaeus, 1766) (*Mammalia, Gliridae*) w województwie wrocławskim. Prz. Zool., 38, 3-4: 353-355.
- JURCZYSZYN M. 1996: Nowe stanowisko popielicy *Myoxus glis* w województwie szczecińskim. Chrońmy Przyr. Ojcz., 52, 5: 106-111.
- JURCZYSZYN M. 1997: Rozmieszczenie popielicy, *Myoxus glis* (L.) (*Rodentia, Myoxidae*) w Polsce. Prz. Zool., 41, 1-2: 101-108.
- KONDRACKI J. 1998: Geografia regionalna Polski. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- MATUSZKIEWICZ W. 1990: Regionalizacja geobotaniczna. [W:] Regionalizacja przyrodniczo-leśna Polski na podstawach ekologiczno-fizjograficznych. (T. TRAMPLER, A. KLICKOWSKA, E. DMYTRENKO, A. SIERPIŃSKA). PWRiL, Warszawa. s.134-157.
- MIKUSEK R., PIKULSKA B. 1999: Ssaki Parku Narodowego Gór Stołowych. Szczeliniac, 3: 109-119.
- MITCHELL-JONES A. J., AMORI G., BOGDANOWICZ W., KRYSTUFEK B., REIJNDERS P. J. H., SPITZENBERGER F., STUBBE M., THISSEN J. B. M., VORHALÍK V. & ZIMA J. 1999: Atlas of European Mammals. The Academic Press, London, pp. 496.
- PAX F. 1925: Wirbeltierfauna von Schlesien. Berlin.
- PIKULSKA B., MIKUSEK R. 1997: Popielica (*Glis glis* L.) w pokarmie sów z terenu Gór Stołowych. Prz. Zool., 41, 1-2: 109-111.
- PROFUS P., ZYGMUNT J. 2000: Nowe stanowiska popielicy *Glis glis* w Polsce oraz uwagi o jej występowaniu w niektórych jaskiniach Europy. Chrońmy Przyr. Ojcz., 56, 2.
- PUCEK Z. 1983: *Glis glis* (Linnaeus, 1766). [W:] PUCEK Z., RACZYŃSKI J. (red.). Atlas rozmieszczenia ssaków w Polsce. PWN: 135-136.
- PUCEK Z. 1992: Popielica (*Glis glis*). [W:] GŁOWAŃSKI Z. (red.). Polska Czerwona księga zwierząt. PWRiL, Warszawa: 67-69.

Wpłynęło 15 III 2000